Türk-Fars Dil Etkileşimi: Tarihsel Süreklilik, Kültürel Aktarım ve Dilsel Dönüşüm Üzerine

(*) **D. Abdulelah Ahmed B. ALZAHRANI**

Özet

Türkçe ile Farsça arasındaki dil ilişkisi, Orta Asya'dan İran coğrafyasına ve Anadolu'ya uzanan geniş bir tarihsel süreç içerisinde gelişen çok yönlü dilsel ve kültürel etkileşimin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Türk topluluklarının İran dünyasıyla kurduğu askerî, siyasî, dinî ve kültürel ilişkiler, her iki dilin söz varlığı, edebî gelenekleri ve ifade biçimleri üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Bu etkileşim, özellikle Gazneliler, Büyük Selçuklular, Harezmşahlar, Timurlular ve Osmanlılar döneminde belirginleşmiş; Farsça, Türk devletlerinde edebiyat, bilim ve yüksek kültür alanlarında önemli bir konum kazanmıştır. Bu tarihsel koşullar, Farsça kökenli çok sayıda sözcüğün Türkçeye geçişini kolaylaştırmış ve söz konusu sözcüklerin farklı kullanım alanlarında yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Farsçanın etkisi yalnızca söz varlığıyla sınırlı kalmamış; edebî üslup, mecaz kullanımı, söz sanatları ve anlatım biçimlerinde de kendini göstermiştir. Özellikle Divan edebiyatında görülen dilsel ve edebî özellikler, iki dil arasındaki ilişkinin kültürel boyutlarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Türkçe ile Farsça arasındaki etkileşim tek yönlü gerçekleşmemiştir. Türkçe kökenli unsurlar da özellikle askerî teşkilat, yönetim sistemi ve gündelik yaşamla ilgili alanlarda Farsçaya geçmiştir. Sözcüklerin farklı tarihsel dönemlerde üstlendikleri işlevler ve kullanım alanları, dil ilişkilerinin

(*) Assistant Professor of Turkish Language, College of Languages and Sciences, Department of European and Eastern Languages, King Saud university-Riyadh-Kingdom of Saudi Arabia.

toplumsal ve kültürel koşullarla yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Türkçe ile Farsça arasındaki ilişki, yalnızca sözcük alışverişinden ibaret olmayan; tarihsel süreklilik, kültürel aktarım ve karşılıklı dilsel etkileşim boyutlarını bir araya getiren kapsamlı bir ilişki olarak değerlendirilebilir.
Anahtar Kelimeler: Türkçe, Farsça, dil ilişkileri, etimoloji, sosyodilbilim, kültürel aktarım, Osmanlı Türkçesi.

Abstract

The linguistic relationship between Turkish and Persian represents a significant example of multifaceted linguistic and cultural interaction that developed over an extensive historical period extending from Central Asia to the Iranian region and Anatolia. The military, political, religious, and cultural relations established between Turkic communities and the Iranian world have left lasting traces in the vocabularies, literary traditions, and modes of expression of both languages. This interaction became particularly prominent during the periods of the Ghaznavids, the Great Seljuks, the Khwarazmshahs, the Timurids, and the Ottomans, when Persian acquired a prominent position in Turkic states in the fields of literature, science, and high culture. These historical circumstances facilitated the incorporation of numerous Persian-origin words into Turkish and contributed to their establishment in various domains of usage.

Persian influence was not confined to vocabulary; it also extended to literary style, the use of figurative language, rhetorical devices, and modes of expression. The linguistic and literary features found particularly in Divan literature illustrate the cultural dimensions of the relationship between the two languages. Nevertheless, the interaction between Turkish and Persian was not unidirectional. Turkish-origin elements also entered Persian, particularly in areas related to military organization, administrative systems, and everyday life. The functions and patterns of usage that words have assumed across different historical periods demonstrate the close connection between language contact and its social and cultural contexts. From this perspective, the relationship between Turkish and Persian can be understood as a multifaceted process that extends beyond lexical exchange and encompasses historical continuity, cultural transmission, and reciprocal linguistic interaction.
Keywords: Turkish, Persian, language contact, sociolinguistics, etymology, Ottoman Turkish, cultural interaction.

1.Giriş:

Dil, toplumların yalnızca iletişim sistemi değil; aynı zamanda tarihsel hafızasını, medeniyet birikimini ve kültürel kimliğini taşıyan temel yapılardan biridir. Bu nedenle diller arasındaki ilişkiler incelendiğinde yalnızca sözcük alışverişi değil; aynı zamanda toplumların tarihsel temasları, siyasî ilişkileri ve kültürel yakınlaşmaları da ortaya çıkmaktadır. Türkçe ile Farsça arasındaki ilişki de bu bağlamda değerlendirilmesi gereken önemli dil ilişkilerinden biridir. Çünkü Türklerle İran toplulukları arasındaki etkileşim, yaklaşık bin yılı aşan geniş bir tarihsel süreklilik göstermektedir.(1)

Türklerin İran coğrafyasıyla kurduğu ilişkiler özellikle İslamiyet sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. Gazneliler ve Selçuklular döneminde Farsça, saray çevresinde ve edebî hayatta büyük prestij kazanmış; Türk devletlerinde bilim, şiir ve bürokrasi dili olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu durum Türkçenin söz varlığı üzerinde önemli etkiler bırakmış; günlük yaşamdan edebiyata kadar birçok alanda Farsça kökenli kelimeler Türkçeye yerleşmiştir.(2)

Öte yandan Türk-Fars dil ilişkileri tek yönlü bir süreç değildir. Türk devletlerinin İran coğrafyasında uzun süre siyasî hâkimiyet kurması sonucunda Türkçe de Farsçayı etkilemiştir. Özellikle askerî terminoloji, yönetim dili ve saray kültürü içerisinde çok sayıda Türkçe unsur Farsçaya geçmiştir. Bu durum, iki dil arasındaki ilişkinin karşılıklı kültürel aktarım temelinde şekillendiğini göstermektedir.(3)

Bu çalışma, Türkçe ile Farsça arasındaki dil etkileşimini tarihsel, sosyodilbilimsel ve kültürel boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada iki dil arasındaki karşılıklı söz varlığı alışverişi, edebî etkileşimler, Osmanlı Türkçesi üzerindeki Farsça etkisi ve modern Türkçede yaşamaya devam eden Farsça kökenli sözcükler ele alınmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu sözcüklerin kültürel hafıza, estetik dil kullanımı ve işlevsel özellikleri üzerindeki etkileri değerlendirilerek Türk-Fars dil etkileşiminin tarihsel sürekliliği ve günümüz Türkçesindeki yansımaları ortaya konulmuştur.

1.1 Araştırmanın Problemi:

Türkçe ile Farsça arasındaki tarihsel ilişkiler, her iki dilin söz varlığı ve edebî gelenekleri üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Ancak bu ilişkinin yalnızca sözcük alışverişi üzerinden açıklanması, dilsel etkileşimin tarihsel, edebî ve sosyodilbilimsel boyutlarının yeterince anlaşılmasını engelleyebilir. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, Türkçe ile Farsça arasındaki karşılıklı dilsel etkileşimin tarihsel koşullarını ve bu etkileşimin söz varlığı,

edebî ifade biçimleri ve kültürel hafıza üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi:

Türkçe ile Farsça arasındaki dil ilişkilerinin incelenmesi, iki toplum arasındaki tarihsel ve kültürel etkileşimin dil üzerindeki sonuçlarını anlamak bakımından önem taşımaktadır. Araştırma, Farsça kökenli sözcüklerin Türkçedeki kullanımını, Fars edebiyatının Osmanlı şiiri üzerindeki etkilerini ve Türkçe kökenli unsurların Farsçadaki varlığını birlikte ele alması bakımından önemlidir. Ayrıca tarihsel dil ilişkilerinin yalnızca sözcük kökenleriyle sınırlı olmadığını, edebî gelenekler, toplumsal prestij ve kültürel aktarım süreçleriyle de bağlantılı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Amaçları:

Araştırmanın temel amacı, Türkçe ile Farsça arasındaki karşılıklı dilsel ve kültürel etkileşimi tarihsel bir perspektifle incelemektir. Bu doğrultuda aşağıdaki amaçlar belirlenmiştir:

- Türkçe ile Farsça arasındaki ilişkilerin tarihsel temellerini ortaya koymak.
- Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeye geçişini ve farklı kullanım alanlarındaki yerini değerlendirmek.
- Farsçanın Osmanlı Türkçesi ve divan şiiri üzerindeki etkilerini incelemek.
- Farsça kökenli sözcüklerin modern Türkiye Türkçesindeki kullanımını değerlendirmek.
- Türkçe kökenli unsurların Farsçaya geçişini ve bu aktarımın belirginleştiği alanları ele almak.
- İki dil arasındaki etkileşimin sosyodilbilimsel, edebî ve kültürel boyutlarını açıklamak.
-

1.4. Araştırma Soruları:

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Türkçe ile Farsça arasındaki dil ilişkileri hangi tarihsel ve siyasî koşullarda gelişmiştir?
2. Farsça kökenli sözcükler Türkçenin söz varlığını ve edebî ifade biçimlerini nasıl etkilemiştir?
3. Farsça tamlama yapıları ve şiir geleneği Osmanlı Türkçesinde nasıl kullanılmıştır?

4. Farsça kökenli sözcükler modern Türkiye Türkçesinde hangi işlevlerle varlığını sürdürmektedir?
5. Türkçe kökenli unsurlar Farsçaya hangi alanlarda geçmiş ve bu aktarım hangi koşullarda gerçekleşmiştir?
6. Türkçe ile Farsça arasındaki karşılıklı etkileşim, kültürel hafıza ve toplumsal dil kullanımı açısından nasıl değerlendirilebilir?

1.5. Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmakta; tarihsel kaynaklar, ilgili bilimsel yayınlar ve edebî metinler incelenmektedir. Doküman incelemesine dayanan çalışmada, Türkçe ile Farsça arasındaki dilsel etkileşim tarihsel ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmakta; seçilmiş sözcükler, tamlama yapıları ve edebî örnekler dilsel ve kültürel işlevleri bakımından değerlendirilmektedir.

1.6. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları:

Araştırma, Türkçe ile Farsça arasındaki tarihsel ilişkilerin dilsel ve kültürel yansımalarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada tarihsel ilişkilerin arka planı, Osmanlı Türkçesindeki Farsça etkisi, divan şiirindeki Farsça kökenli sözcükler ve tamlama yapıları, modern Türkiye Türkçesinde kullanılan Farsça kökenli sözcükler ve Türkçenin Farsçaya etkisi ele alınmaktadır. Sosyodilbilimsel değerlendirmeler ise dilsel prestij, kültürel hafıza ve toplumsal kullanım bağlamlarıyla sınırlıdır. İnceleme, çalışmada yararlanılan tarihsel kaynaklar, bilimsel yayınlar ve seçilmiş dilsel örnekler çerçevesinde yürütülmektedir.

1.7. Önceki Çalışmalar:

Türkçe ile Farsça arasındaki dil ilişkileri; tarihsel dilbilim, etimoloji, söz varlığı ve edebî etkileşim alanlarında incelenen konular arasındadır. Bu çerçevede çalışmaların bir bölümü Farsça kökenli sözcüklerin Türkçedeki varlığına ve tarihsel gelişimine, bir bölümü ise Fars edebiyatının Osmanlı şiiri ve edebî anlatım biçimleri üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Türkçe kökenli unsurların Farsçadaki varlığı da iki dil arasındaki karşılıklı etkileşimin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmada önceki çalışmalardan hareketle tarihsel ilişkiler, sözcük aktarımı ve edebî etkileşim ile birlikte ele alınmakta; Farsça kökenli sözcüklerin modern Türkçedeki varlığı da değerlendirmeye dâhil edilmektedir. Sosyodilbilimsel ve kültürel değerlendirme bölümünde Şerif

Mardin'in (Türkiye'de Din ve İdeoloji) ve Nurettin Topçu'nun (Kültür ve Medeniyet Üzerine Yazılar) çalışmalarına atıf yapılmıştır.

8. Araştırmanın Planı:

Araştırma altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk-Fars ilişkilerinin tarihsel temelleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde Osmanlı Türkçesi üzerindeki Farsça etkisi, özellikle edebî ve idarî alanlar bakımından incelenmektedir. Üçüncü bölümde divan şiirinde Farsça kökenli sözcükler ve Farsça tamlama yapıları, Nef'î'nin bir gazelinden seçilen örnekler üzerinden değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde modern Türkiye Türkçesinde kullanılan Farsça kökenli sözcükler ele alınmaktadır. Beşinci bölümde Türkçenin Farsçaya etkisi üzerinde durulmaktadır. Altıncı bölümde ise iki dil arasındaki etkileşim sosyodilbilimsel ve kültürel açıdan değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde araştırmada elde edilen bulgular genel bir çerçevede ele alınmaktadır.

1. Türk-Fars İlişkilerinin Tarihsel Temelleri:

Türklerle İranî topluluklar arasındaki ilk temaslar, Orta Asya'daki göç hareketleri ve ticaret yolları aracılığıyla İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Özellikle İpek Yolu üzerinde gelişen ekonomik ilişkiler, Türkler ile İran toplulukları arasında kültürel temasların erken dönemden itibaren başlamasına neden olmuştur. Ancak dilsel etkileşimin yoğun biçimde ortaya çıkması, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra gerçekleşmiştir.(4)

Türk-Fars ilişkilerinin yalnızca dilsel ve kültürel temaslarla sınırlı olmadığı, aynı zamanda siyasî ve hanedanlık düzeyinde de derin bağlar içerdiği tarihî kaynaklarda açık biçimde görülmektedir. Özellikle Sâsânîler dönemi, Türkler ile İran dünyası arasındaki yakın ilişkilerin dikkat çekici örneklerini barındırmaktadır.(5)

Orta Çağ İslam tarihçilerinden İbnü'l-Kesîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eserinde Sâsânî hükümdarı Hürmüz'ün annesinin Türk olduğunu belirterek "Hürmüz b. Kisrâ'nın annesi Türk idi; bu nedenle onda sertlik bulunurdu." ifadesine yer vermektedir.(6)

Benzer biçimde Muhammed bin Cerir et-Taberî de *Târîḫu'r-Rusul ve'l-Mülûk* adlı eserinde "Hürmüz'ün annesi Türk bir kadındı." bilgisini aktarmaktadır. Bu kayıtlar, Türkler ile Sâsânî hanedanı arasındaki ilişkilerin yalnızca askerî ittifak düzeyinde kalmadığını; aynı zamanda hanedan evlilikleri yoluyla siyasî yakınlığa dönüştüğünü göstermektedir.(7)

Türk dili tarihi üzerine yapılan modern çalışmalarda da bu ilişkilere dikkat çekilmektedir. Ahmet Bican Ercilasun tarafından aktarılan bilgilere göre, Gök Türk Devleti'nin batı kanadını yöneten İstemi Kağan, Sâsânîlerle ittifak kurarak 557 yılında Akhun Devleti'ni yıkmış; bu siyasî yakınlaşmanın sonucu olarak İstemi Kağan'ın kızı Fakim (Begim), Sâsânî hükümdarı Nuşirevan ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan Hürmüz'ün kaynaklarda "Türkzâd" olarak anılması, Türk kökenli hanedan bağının Sâsânî siyasî kültüründe bilinen bir unsur olduğunu göstermektedir. Ayrıca ünlü İran-Türk anlatısı olan *Hüsrev ü Şirin*'in kahramanı Hüsrev'in de Hürmüz'ün oğlu olduğu bilinmektedir. Bu tarihî veriler, Türk-Fars ilişkilerinin yalnızca dilsel ödünçlemelerden ibaret olmadığını; aynı zamanda ortak siyasî tarih, kültürel aktarım ve hanedan ilişkileriyle şekillenen çok katmanlı bir medeniyet etkileşimi olduğunu ortaya koymaktadır.(8)

Karahanlılar döneminde başlayan İslamlaşma süreciyle birlikte Türkler, Arap ve İran medeniyetleriyle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu süreçte özellikle Horasan bölgesi, Türk-Fars kültürel etkileşiminin merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Gazneliler döneminde Farsça, saray dili olarak önemli bir konuma yükselmiş; Sultan Mahmud döneminde Firdevsî gibi büyük Fars şairleri saray çevresinde faaliyet göstermiştir.(9)

Büyük Selçuklu Devleti döneminde ise Farsça yalnızca edebiyat dili değil; aynı zamanda idarî yazışma dili hâline gelmiştir. Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme* adlı eseri ve dönemin resmî belgeleri, Farsçanın devlet yönetimindeki etkisini açık biçimde göstermektedir. Bu durum Türkçe üzerinde yoğun Farsça etkisi doğurmuştur.(10)

2. Osmanlı Türkçesi ve Farsça Etkisi:

Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça unsurların yoğun biçimde bulunduğu karma bir yazı dili niteliği taşımaktadır. Özellikle divan edebiyatında Fars şiir geleneğinin etkisi son derece belirgindir. Osmanlı şairleri yalnızca Farsça kelimeleri değil; aynı zamanda Fars şiir estetiğini, mazmun sistemini ve tamlama yapılarını da benimsemiştir.(11)

Fuzûlî, Bâkî, Şeyh Galib ve Nedîm gibi divan şairlerinin eserlerinde Farsça tamlamalar yoğun biçimde görülmektedir. "Gülşen-i aşk", "derd-i hicran", "bâğ-ı cennet" ve "çeşm-i siyah" gibi yapılar Osmanlı şiir dilinin temel unsurları hâline gelmiştir. Bu durum yalnızca kelime alışverişi değil; aynı zamanda sözdizimsel ve estetik bir etkileşim anlamına gelmektedir.(12)

Osmanlı bürokrasisinde de Farsça kökenli birçok kavram kullanılmıştır. "Divan", "defterdar", "serdar", "şehzade", "hazine", "ferman" ve "nişan" gibi kelimeler devlet yönetiminde yaygın biçimde yer almıştır. Bu durum

Farsçanın yalnızca şiir dili değil; aynı zamanda idarî kültür dili olarak da etkili olduğunu göstermektedir.(13)

Osmanlı idarî ve siyasî kültüründe Farsça kökenli başka kelimeler de kullanılmıştır. "Saray", "padişah", "taht" ve "payitaht" gibi sözcükler, yönetim merkezi, hükümdarlık ve siyasî otoriteyle ilgili kavramların ifade edilmesinde öne çıkmıştır. Ayrıca "nâme" unsuru, tarihsel belge ve yazışma adlandırmalarında görülmektedir. Bu örnekler, Farsça kökenli sözcüklerin Osmanlı Türkçesinde yalnızca edebî alanda değil, siyasî ve idarî terminolojide de yer edindiğini göstermektedir.(14)

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde belirtilen Farsçanın Türkçeye etkisinin özellikle Osmanlı Türkçesine yanısıtmasının bazı örnekleri divan şiirlerinde devamlı surette görülecektir.

3. Divan Şiirinde Farsça Kökenli Sözcükler ve Farsça Tamlama Yapıları:

Örnek olarak, bunlarla sınırlı olmamak üzere, Nef'î'nin Tûtî-i Mu'cize-gûyem redifli gazeli, Farsça kökenli sözcüklerin ve farklı kökenlerden gelen sözcüklerin tamlama yapıları içerisinde birleşmesinin incelenmesi açısından elverişli bir örnektir. Gazelin ilk dört beyti şöyledir:

Tûtî-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil Çarh ile söyleşemem âyînesi sâf değil

Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil

Yine endîşe bilir kadr-i dür-i güftârım Rûzigâr ise denî dehr ise sarrâf değil

Girdi miftâh-ı der-i genc-i ma'ânî elime Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil

Çeviri:

Mucize gibi sözler söyliyen bir papağanım, dediklerim lâf degildir. Felekle konuşamam; tenezzül etmem; çünkü onun aynası, kalbi temiz degildir. (O benim seviyemde degildir.)

Gönlü temiz olmıyana gönül ehlidir diyemem; gönül ehillerinin biribirlerini bilmemesi insafa sığar bir iş değildir.

Felek alçak, dünya ise kıymet bilmez; inciye benziyen sözümün degerini gene düşünce bilir.

Şiir hâzinesinin kapısının anahtarı elime geçti; âleme bol bol cevher dagıtsam bunlara ziyan olmuş gözüyle bakılamaz.

Nefinin temiz gönlü şiirin levhi mahfuzudur, dostlarınki gibi kitapçı dükkânı değil!

Açıklama

Tûtî: Farsça kökenli olup "papağan" anlamına gelir.

Mu'cize-gûy: Gûy unsuru Farsça "söyleyen, konuşan" anlamındadır. Yapı, farklı kökenlerden gelen unsurları birleştirir.

Rûzigâr: Farsça kökenli olup zaman, devir veya dünya anlamlarında kullanılır.

Genc-i ma'ânî: Farsça genc ile Arapça ma'ânî sözcüklerini birleştirir.

Güher: Farsça kökenli olup mücevher veya cevher anlamına gelir.

Bu örneklerde Farsçanın etkisi yalnızca sözcük varlığında değil, Farsça tamlama yapılarının Türk şiirinde kullanılmasında da görülmektedir. Ancak bu yapılarda yer alan sözcüklerin tamamının Farsça kökenli olmadığı; Arapça ve Farsça kökenli unsurların aynı tamlama içinde bir araya gelebildiği göz önünde bulundurulmalıdır.(15)

4. Modern Türkçede Yaşayan Farsça Kökenli Sözcükler:

Modern Türkiye Türkçesinde günlük yaşamda kullanılan birçok sözcük Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin önemli bir kısmı artık yabancı unsur olarak algılanmamakta ve Türkçenin doğal söz varlığı içerisinde değerlendirilmektedir. "bahçe", "çeşme", "çarşı", "şehir", "renk", "dost", "can", "gül", "pencere", "perde", "hasta", "serbest", "namaz" ve "hastane" gibi sözcükler buna örnek olarak gösterilebilir.(16)

Ayrıca, o kelimeler hariç günlük hayatta özellikle konuşmada farklı Farsça kökenli sözcükler de kullanılmaktadır;

"çay", "şeker", "para", "hafta", "pazar", "pazartesi", "bahar", "köfte", "pencere", "ateş", "efsane", "dürüst" ve "usta", "hoş", "aşina/hoş" kelimeleri gibidir.

Bu kelimelerin Türkçede uzun süre yaşamasının temel nedenlerinden biri, günlük yaşam içerisinde güçlü biçimde yerleşmiş olmalarıdır. Ayrıca bazı Farsça kökenli sözcükler, Türkçede estetik ve duygusal çağrışımlar taşımaktadır. Örneğin "can" kelimesi yalnızca "ruh" veya "yaşam" anlamı taşımamakta; aynı zamanda sevgi ve samimiyet ifade eden kültürel bir anlam alanına da sahiptir.(17)

Modern dönemde gerçekleştirilen Dil Devrimi ile birlikte bazı Farsça kökenli kelimelere Türkçe karşılıklar önerilmiş olsa da birçok sözcük yaşamaya devam etmiştir. Çünkü toplum tarafından benimsenmiş ve kültürel hafızada yer etmiş kelimelerin tamamen tasfiye edilmesi mümkün olmamıştır. Bu durum dilin doğal gelişim sürecinin siyasî müdahalelerden tamamen bağımsız olmadığını; ancak toplumsal kullanım alışkanlıklarının da belirleyici olduğunu göstermektedir.(18)

5. Türkçenin Farsçaya Etkisi

Türk-Fars dil ilişkileri yalnızca Farsçanın Türkçeyi etkilemesi şeklinde gerçekleşmemiştir. Özellikle Selçuklu, Safevî ve Kaçar dönemlerinde Türkçe de Farsça üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. İran coğrafyasında uzun süre hüküm süren Türk hanedanları nedeniyle Türkçe, askerî ve idarî çevrelerde güçlü bir kullanım alanı kazanmıştır.(19)

Bugün Farsçada kullanılan "ordu", "topçu", "bey", "han", "yurt", "kaçak" ve "otak" gibi birçok kelime Türkçe kökenlidir. Bunun yanında Azerbaycan Türkçesinin İran'daki yaygınlığı, Türkçe ile Farsça arasındaki karşılıklı etkileşimi sürekli canlı tutmuştur. Özellikle Tebriz ve çevresinde gelişen kültürel yapı, iki dil arasında yoğun bir geçişkenlik oluşturmuştur.(20)

Kaçarlar döneminde saray çevresinde Türkçenin yaygın biçimde konuşulması, Türkçe kelimelerin Farsçadaki kullanımını artırmıştır. Bu durum Türkçenin yalnızca askerî güç dili değil; aynı zamanda kültürel prestij taşıyan bir unsur olarak da etkili olduğunu göstermektedir.(21)

Örnek olmak üzere bahsedilen Türkçenin Farsçaya etkisi şu kısa metinlerde görülmektedir:

Farsça:/جاق گرم است .مادر غذا درست می‌کند

Türkçe: Anne yemek yapıyor. *Ocak* sıcaktır.

Farsça:سربازان در اردو هستند ./اردو در اینجا است

Türkçe: Ordu burada. Askerler ordugâhta.

Farsça:قاشق روی میز است .او یک قاشق دارد

ürkçe: Onun bir kaşığı var. Kaşık masanın üstünde**6. Sosyodilbilimsel ve Kültürel Değerlendirme:**

Dil ilişkileri yalnızca sözcük alışverişiyle açıklanamaz; aynı zamanda kültürel prestij, toplumsal statü ve kimlik unsurlarıyla da bağlantılıdır. Tarih boyunca Farsça, özellikle şiir ve edebiyat dili olarak yüksek kültürün temsilcisi kabul edilmiştir. Bu nedenle Osmanlı aydınları arasında Farsça bilmek entelektüel prestij göstergesi sayılmıştır.(22)

Modern dönemde ise Farsça kökenli kelimeler farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sadeleşme politikaları

nedeniyle bu kelimelerin bir kısmı “eski” ve “ağır” kabul edilmiştir. Ancak günümüzde özellikle tarih, edebiyat ve tasavvuf çalışmalarında bu kelimelerin yeniden değer kazandığı görülmektedir.(23)

Sosyal medya ve dijital kültür de tarihî kelimelerin yeniden görünür hâle gelmesine katkı sağlamıştır. Özellikle genç kuşaklar arasında “can”, “dost”, “gülşen”, “bahar”, “cihan” gibi Farsça kökenli kelimelerin estetik ve nostaljik bir anlam taşıdığı görülmektedir. Bu durum, modern Türkçede tarihsel dil katmanlarının hâlen kültürel değer taşıdığını göstermektedir. (Mardin, 2017; Topçu, 2016).

Sonuç

Türkçe ile Farsça arasındaki dil ilişkisi, yüzyıllar boyunca devam eden tarihsel, kültürel ve toplumsal temasların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kapsamlı ve çok yönlü bir etkileşim sürecidir. Bu ilişki, yalnızca bir dilin diğerinden sözcük almasıyla sınırlı kalmamış; her iki dilin söz varlığı, ifade biçimleri ve kültürel unsurları üzerinde karşılıklı izler bırakmıştır. Özellikle Türklerin İran coğrafyasıyla kurduğu uzun süreli ilişkiler, Türkçe ile Farsçanın birbirine yakınlaşmasını ve farklı alanlarda karşılıklı etkileşim göstermesini sağlamıştır.

Bu etkileşimin Türkçe üzerindeki en belirgin sonuçlarından biri, Farsça kökenli çok sayıda kelimenin Türkçeye geçerek zaman içerisinde dilin yerleşik söz varlığının bir parçası hâline gelmesidir. Söz konusu kelimelerin önemli bir bölümü, ilk ortaya çıktıkları dönemlerde taşıdıkları yabancılık niteliğini zamanla kaybetmiş ve Türkçenin ses, yapı ve anlam özellikleri içerisinde yeniden şekillenmiştir. Böylece Farsça kökenli unsurlar, Türkçenin tarihsel gelişimi içerisinde yalnızca dışarıdan alınmış kelimeler olarak değil, Türkçenin kendi kullanım sistemi içerisinde işlev kazanan dil unsurları olarak varlığını sürdürmüştür.

Diğer taraftan Türkçenin Farsça üzerindeki etkisi de göz ardı edilemeyecek bir boyuta sahiptir. Tarih boyunca Türk topluluklarının İran ve çevresindeki bölgelerdeki siyasi, askerî ve toplumsal varlığı, Türkçe kökenli bazı unsurların Farsçaya geçmesine ve özellikle belirli alanlara ait terminolojide kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, Türkçe ile Farsça arasındaki ilişkinin tek yönlü bir aktarım şeklinde değerlendirilmemesi gerektiğini; aksine iki dil arasında farklı dönemlerde ve

farklı alanlarda gerçekleşen karşılıklı bir etkileşim süreci olduğunu göstermektedir.

Günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam eden Farsça kökenli kelimeler, bu tarihsel etkileşimin canlı izlerini taşımaktadır. Bu kelimelerin birçoğu artık Türkçe konuşurlar tarafından kökeni düşünülmeden, dilin doğal ve yerleşik unsurları olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkçe ile Farsça arasındaki ilişki, yalnızca geçmişte yaşanmış bir dil teması olarak değil, modern Türkçenin söz varlığında ve kültürel birikiminde günümüzde de görülebilen tarihsel bir miras olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Türkçe-Farsça dil ilişkisi, iki dilin tarih boyunca birbirinden etkilenme biçimlerini ortaya koymanın ötesinde, Türk ve İran dünyaları arasındaki uzun süreli kültürel ve tarihsel temasların anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan dilsel unsurlar, Türkçenin değişime ve farklı kültürel çevrelerle etkileşime açık yapısını göstermektedir. Türkçede varlığını sürdüren Farsça kökenli kelimeler ile Farsçada yer alan Türkçe kökenli unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, iki dil arasındaki ilişkinin geçici ve sınırlı bir alışverişten ziyade, yüzyıllar boyunca devam eden karşılıklı ve katmanlı bir dil etkileşimi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

(1) Golden, 1992; Ercilasun, 2013.
(2) Lewis, 1999; Korkmaz, 2007.
(3) Johanson, 2002; Doerfer, 1963.
(4) Golden, 1992; Johanson, 2002.
(5) Altungök, 2019, s. 1258–1280.

(٦) ابن كثير ١٩٨٧م
(٧) الطبري ١٩٩٧م

(8) Ercilasun, 2013; Taşağıl, 2002.
(9) Lewis, 1999; Ercilasun, 2013.
(10) Korkmaz, 2007; Johanson, 2002.
(11) Aksan, 2015; Lewis, 1999.
(12) Korkmaz, 2007; Ercilasun, 2013.
(13) Lewis, 1999; Mardin, 2017.
(14) Özlük, 2019, s. 100-119.
(15) Dilçin,, Türk Dili, Türk Dil Kurumu.
(16) TDK, 2020; Aksan, 2015.
(17) Korkmaz, 2007; Mardin.
(18) Lewis, 1999; Şirin, 2019.
(19) Golden, 1992; Doerfer, 1963.
(20) Johanson, 2002; Doerfer, 1963.
(21) Golden, 1992; Mardin, 2017.
(22) Lewis, 1999; Aksan, 2015.
(23) Şirin, 2019; Topçu, 2016.

Kaynakça

1. Türkçe kaynaklar

1.1. Türkçe kitaplar

- **Altungök, A.** (2019). "Sâsânîler Dönemi İran Sarayında Bir Göktürk Gelini: Fakım." Tarih Okulu Dergisi.

-**Aksan, Doğan** (2015). Her Yönüyle Dil. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

-**Ercilasun, Ahmet Bican** (2013). Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

-**Korkmaz, Zeynep** (2007). Türkiye Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

-**Mardin, Şerif** (2017). Türkiye'de Din ve İdeoloji. İstanbul: İletişim Yayınları.

-**Taşağıl, Ahmet** (2002). Gök-Türkler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

-**Topçu, Nurettin** (2016). Kültür ve Medeniyet Üzerine Yazılar. İstanbul: Dergâh Yayınları.

1.2. Türkçe süreli yayınlar ve makaleler

-Şirin, Hatice (2019). "Dil Devrimi'nin Melez Sözcükleri ve Bağnaz Üzerine". Türk Dili.

1.3. Türkçe sözlükler

-Türk Dil Kurumu (2020). Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

2. Arapça kaynaklar

2.1. Arapça kitaplar

–ابن الأثير، عز الدين –١٩٨٧م .(الكامل في التاريخ .بيروت :دار صادر).

–الطبري، مُحَمَّد بن جرير ١٩٩٧م .(تاريخ الرسل والملوك .بيروت :دار الكتب العلمية).

3. Yabancı kaynaklar

3.1. Yabanc dillerde kitaplar

-**Doerfer, Gerhard** (1963). Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Wiesbaden.
-**Golden, Peter B.** (1992). An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Wiesbaden.
-**Johanson, Lars** (2002). Structural Factors in Turkic Language Contacts. Richmond: Curzon Press.
-**Lewis, Geoffrey** (1999). The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success. Oxford: Oxford University Press.

4. Dijital kaynaklar:

TDK BELLETEN
https://uludivan.blogspot.com/2018/11